

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

चात्वांलाद्विष्णिंयानुपं वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वांलं यज्ञस्य सयोनित्वाय देवा वै यज्ञं पराजयन्त तमाग्नीधात्पुनरपांजयन्तेतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीधं यदाग्नीधाद्विष्णिंयान् विहरति यदेव यज्ञस्यापराजितं ततं एवैनु पुनस्तनुते पराजित्येवं खलु वा एते यन्ति ये बंहिष्पवमानः सर्पन्ति बहिष्पवमाने स्तुते (१)

आहाग्नीदग्नीन् वि हरं बरुहिः स्तुणाहि पुरोडाशाऽऽ अलं कुर्विति यज्ञमेवापुजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्यज्ञारेष्वं सवने वि हरति शुलाकाभिस्तृतीयः सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनुद्विष्णिंया वा अमुष्मिलोके सोममरक्षन्तेभ्योऽथि सोममाहरन्तमन्वायन्तं पर्यविशन् य एवं वेदं विन्दते (२)

परिवेष्टारन्ते सोमपीथेन व्याध्यन्त ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त तां देवा अब्रवन्देष्वे नामनी कुरुध्वमथ प्र वापस्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिष्णिंयास्तस्माद्विनामा ब्राह्मणोऽर्घुकस्तेषां ये नेदिष्ठं पर्यविशन्ते सोमपीथं प्राप्नुवन्नाहवनीयं आग्नीधीयो होत्रीयो मार्जलीयस्तस्मातेषु जुहत्यतिहाय वषट्करोति वि हि (३)

एते सोमपीथेनाध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताऽस्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यह्नासीनो धिष्णिंयान्व्याधारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्म्रणुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीः (४)

जायन्ते प्राणा वा एते यद्विष्णिंया यदध्वर्युः प्रत्यज्ञिष्णिंयानतिसर्पेत्याणान्तसं कर्षेत्प्रमायुकः स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्गतोऽर्धः खलु वै नाम्ये प्राणोऽवोङ्पानो यदध्वर्युः प्रत्यह्नोतारमतिसर्पेदपाने प्राणं दध्यात् प्रमायुकः स्यान्नाध्वर्युरुपं गायेद्वाग्वीर्यो वा अध्वर्युर्यदध्वर्युरुपगायेद्वात्रे (५)

वाचः सम्प्र यच्छेदुपदासुकास्य वारख्याद्वाह्यवादिनो वदन्ति नासऽस्मिते सोमेऽध्वर्युः प्रत्यइन्द्रसदोऽतीयादध्य कथा दक्षिणानि होतुमेति यामो हि स तेषां कस्मा अहं देवा याम् वायाम् वानु ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाग्नीधं परीत्यं जुहोति दक्षिणानि न प्राणान्तसं कर्षति

न्यन्ये धिष्ठिया उप्यन्ते नान्ये यान्त्रिवर्पति तेन तान्मीणाति यान्न निवर्पति यदनुदिशति तेन तान्॥ (६)

स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीचोरुद्ग्रात्र उप्यन्ते चतुर्दशा च॥६॥ [१]

सुवर्गयु वा एतानि लोकाय हृयन्ते यद्वैसर्जनानि द्वाभ्यां गारहंपत्ये जुहोति द्विपाद्यजंमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीधे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमत आहवनीये जुहोति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति देवान् वै सुवर्गं लोकं युतो रक्षाऽस्यजिघाऽसुन्ते सोमैन राजा रक्षाऽस्यप्रहत्यासुमात्मानं कृत्वा सुवर्गं लोकमायत्रक्षसामनुपलाभायात् सोमो भवत्यर्थं (७)

वैसर्जनानि जुहोति रक्षसामपंहत्यै त्वं सौम तनूकृष्ट्य इत्याह तनूकृष्ट्येष द्वेषोऽयो-जन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि रक्षाऽस्युरु यन्तासि वर्णथुमित्याहोरु णस्कृधीति वावैतदाह जुषाणो असुराज्यस्य वैत्वित्याहासुमेव यजंमानं कृत्वा सुवर्गं लोकं गमयति रक्षसामनुपलाभाया सोमं ददते (८)

आ ग्रावण आ वायव्यान्या द्रोणकलशमुत्पत्तीमा नयन्त्यन्वनाऽसि प्र वर्तयन्ति यावदेवास्यास्ति तेन सह सुवर्गं लोकमैति नयंवत्यर्चाग्नीधे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्यभिनीत्यै ग्रावणो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीधु उपं वासयति वि ह्येनं तैर्गृह्णते यथसुहोपवासयेदपुवायेत सौम्यर्चा प्र पादयति स्वया (९)

एवैनं देवतया प्र पादयत्यदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद् आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्यजंमानो वा एतस्य पुरा गोसा भवत्येष वौ देव सवितः सोम इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सम्प्र यच्छत्येतत्त्वं सौम देवो देवानुपांगा इत्याह देवो ह्येष सन् (१०)

देवानुपैतीदमुहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ऽह्येष सन्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न ब्रूयादप्रेजा अपशुर्यजंमानः स्याथसह प्रजयां सह रायस्पोषेणत्याह प्रजयैव पुशुभिः सुहेमं लोकमुपावर्तते नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो हि देवानाऽस्त्वधा पितृभ्य इत्याह स्वधाकारो हि (११)

पितृणामिदमुहं निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽग्ने व्रतपत आत्मनः पूर्वा तुनुरादेयत्याहुः को हि तद्वेद यद्वर्सीयान्तस्वे वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो

वै सोमस्य राज्ञौ मलिमुसेना य एवं विद्वान्नाव्यन् आग्नीधि उपवासयंति नैनं मलिमुसेना विन्दति॥ (१२)

अथ ददते स्वया सन्ध्यवधाकारो हि विन्दति॥

[२]

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतयाच्छैत्यत्यन्यानगानान्यानुपांगामित्याहाति ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्ता परेरविदं पुरोऽवरैरित्याहावाग्घ्येनं परैर्विन्दति पुरोवरैस्तं त्वा जुषे (१३)

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते देवस्त्वा सविता मध्वानुक्तित्याह तेजसैवैनं मनक्त्योषधे त्रायस्वैनङ्गं स्वधिते मैनं हि सीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यस्वधितेर्वृक्षस्य बिभ्यतः प्रथमेन शक्तेन सुह तेजः परा पतति यः प्रथमः शक्तेन परापतेत्तमप्या हरेष्टस्तेजसम् (१४)

एवैनमा हरतीमे वै लोका यूपात्प्रयुतो बिभ्यति दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हि सीरित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति वनस्पते शतवलशो वि रोहेत्यावश्चनेजुहोति तस्मादावश्चनाद्वृक्षाणां भूयाऽसु उत्तिष्ठन्ति सुहस्रवलशा वि वृयः रुहुमेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्तेऽनक्षसङ्गम् (१५)

वृश्चेद्यदक्षसङ्गं वृश्चेद्यर्थईषं यजमानस्य प्रमायुक्तं स्यादं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः स्यादित्यपर्णं तस्मै शुष्कांग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशुव्योऽपुशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति बहुपर्णं तस्मै बहुशाखं वृश्चेदेष वै (१६)

वनस्पतीनां पशुव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं वृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः सुमे भूम्यै स्वाद्योने रुढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्गपनतस्तं वृश्चेष्टस्त्वा हि मेधमभ्युपनतः पश्चारलिं तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदिति पश्चाक्षरा पुङ्कः पाङ्को यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञः (१७)

नमति षडरतिं प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति सप्तारतिं पुशुकामस्य सप्तपदा शक्तरी पशवः शक्तरी पशुनेवावरुन्धे नवारतिं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन समितिं तेजस्त्रिवृतेजस्व्येव भवत्येकादशारतिमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पश्चदशारतिं भ्रातुव्यवतः पश्चदशो वज्रो भ्रातुव्याभिभूत्यै

सप्तदशारलिं प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरात्या एकविशत्यरलिं प्रतिष्ठाकामस्यैकविशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिंर्भवत्यष्टाक्षरा गायुत्री तेजो गायुत्री गायुत्री यंज्ञमुखं तेजसैव गायुत्रिया यंज्ञमुखेन सम्मितः॥ (१८)

जुषे सतेजसमनक्षसरङ्गं बहुशार्थं वृथेदेप वै यज्ञ उपैनमन्तरो यज्ञ आश्च एकान्नविशतिश्च॥६॥

[३]

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैन् लोकेभ्यः प्रोक्षति पराश्रं प्रोक्षति पराङ्गिव् हि सुंवर्गो लोकः कूरमिव् वा एतत्करोति यत्खनंत्युपोवं नयति शान्त्यै यवंमतीरवं नयत्यूग्मै यवो यजमानेन यूपः सम्मितो यावानेव यजमानस्तावंतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति (१९)

पितृणां सदनमसीति बुरुहिरवं स्तृणाति पितृदेवत्य १५ ह्येतद्विनिखातुं यद्वरुहिरनवस्तीर्य मिनुयातिपृदेवत्यो निखातः स्याद्वरुहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनमिनोति यूपशकलमवास्यति सतेजसमेवैनमिनोति देवस्त्वा सविता मध्वानुक्तित्याह तेजसैवैनमनक्ति सुपिप्लाभ्यस्त्वौषधैभ्य इति चृषालं प्रतिं (२०)

मुश्वति तस्माच्छीर्षुत ओषधयः फलं गृहन्त्युनक्ति तेजो वा आज्यं यजमानेनाग्निष्ठाश्रिः सम्मितां यदग्निष्ठामश्रिमनक्ति यजमानमेव तेजसानत्त्यान्तमनत्त्यान्तमेव यजमानं तेजसानक्ति सुर्वतः परि मृशत्यपरिवर्गमेवास्मिन्नेजो दधात्युद्विवङ्गं स्तभानान्तरिक्षं पृष्णेत्याहृषां लोकानां विघृत्यै वैष्णव्यर्चा (२१)

कल्पयति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैन् देवतया कल्पयति द्वाभ्यां कल्पयति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यं कामयेत् तेजसैन देवताभिरन्दियेण व्यर्धयेयमित्यग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयादित्थं वेत्थं वाति नावयेतेजसैवैन् देवताभिरन्दियेण व्यर्धयति यं कामयेत् तेजसैन देवताभिरन्दियेण समर्धयेयमिति (२२)

अग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन सम्मिनुयातेजसैवैन् देवताभिरन्दियेण समर्धयति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवतपरिं व्यत्यूग्मै रेशुना यजमानेन यूपः सम्मितो यजमानमेवोर्जा समर्धयति नाभिदग्ने परि व्ययति नाभिदग्ने एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्नाभिदग्ने ऊर्जा भुञ्जते यं कामयेतोर्जनम् (२३)

व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावचीं वावोहेदूर्जैवैन् व्यर्धयति यदि कामयेत्

वर्षुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहृद्वृष्टिमेव नि यच्छ्रुति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्यूर्ध्वमुद्दृष्टिमेवोद्यच्छ्रुति पितृणां निखातं मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रंशनाया ओषधीनां रशना विश्वेषाम् (२४)

देवानांमूर्ध्वं रंशनाया आ चृषालादिन्द्रस्य चृषालं साध्यानामतिरिक्तं स वा एष सर्वदेवत्यौ यद्यूपो यद्यूपं मिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ते ऽमन्यन्त मनुष्यां नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन्तमृषयो यूपैनैवानु प्राजानन्तद्यूपस्य यूपत्वम् (२५)

यद्यूपं मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्ताद्विद्युज्ञास्य प्रज्ञायते ऽप्रज्ञात् हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्तान् यज्ञो नास्पृशत्तान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृशदतिरिक्तं वा एतद्यज्ञस्य यदग्रावृग्निं मधित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेतत् (२६)

यूपस्य यद्वृद्धं चृषालात्तेषां तद्वाग्धेयं तानेव तेन प्रीणाति देवा वै सङ्स्थिते सोमे प्र सुचोहरन्म यूपं तैऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तुरः सुचान्त्रिष्कर्यणमपश्यन्त्वरु यूपस्य सङ्स्थिते सोमे प्र प्रस्तुरः हरति जुहोति स्वरुमयज्ञवेशसाय॥ (२७)

दुधाति प्रत्युचा समर्पयेद्युमित्यूज्ञेन विश्वेषां यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचाराः शब्दः ॥३॥ [४]

साध्या वै देवा अस्मिन्लोक आसन्नान्यत्किञ्चन मिषत्तेऽप्यमेवाग्रये मेधायालभन्त न ह्यन्यदालम्यमविन्दन्ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यदग्रावृग्निं मधित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पुरुर्यत्पशुमालभ्याग्निं मन्थेद्वद्राय यजमानम् (२८)

अपि दध्यात्प्रमायुकः स्यादथो खल्वाहरग्निः सर्वा देवता हुविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्याग्निं मन्थति हव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्थस्तत्रेवालब्धं नेवानालब्धमग्रेज्जनित्रमसीत्याहग्रेह्यैतज्ञनित्रं वृषणौ स्थ इत्याहु वृषणौ (२९)

हैतावृवश्यस्यायुसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं दधाथामित्याहु वृषणः हैते दधाते ये अग्निज्ञायत्र छन्दोऽनु प्रजायस्वेत्याहु छन्दोग्भिरेवैन प्रजनयत्यग्रये मन्थमानायानु ब्रह्मत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवित्रप्रसूत एवैन मन्थति जातायानु ब्रह्म (३०)

प्रहियमाणायानु ब्रूहीत्याहु काण्डेकाण्ड एवैन् क्रियमाणे समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रेष्ठन्दा वा आग्निः स्वेनैवैनुं छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निं मंथित्वा प्र हरति तौ सुभवन्तौ यजमानमुभि सम्भवतो भवतं नः समनसावित्याहु शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमणि दधात्यार्जयेन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम् यदाज्यं प्रियेणैवैनुं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥ (३१)

यजमानमाहु वृषणो जातायानंब्रह्मपूर्वादश च॥४॥

[५]

इषे त्वेति ब्रह्मिरहिरादत्त इच्छते इव हौषप यो यजत उपवीरसीत्याहोप हैनानाकरोत्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुरित्याहु दैवीरुहैता विशः सुतीर्देवानुपयन्ति वहौरुशिजु इत्याहुर्त्विजो वै वहय उशिजुस्तस्मादेवमाहु बृहस्पते धारया वसूनीति (३२)

आह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनवं रुन्धे हृव्या तैः स्वदन्तामित्याह स्वदयत्यैवैनान्देवं त्वष्टर्वसुं रुपेत्याहु त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाऽ रूपकृद्रूपमेव पुशुषु दधाति रेवती रमेष्वमित्याह पुशवो वै रेवतीः पुशनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति (३३)

रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्ब्रह्म्यामित्याहुश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यां क्रृतस्य त्वा देवहविः पाशेना रभ्य इत्याह सुत्यं वा क्रृतः सुत्येनैवैनंमृतेना रभतेऽक्षया परि हरति वध्यः हि प्रत्यश्च प्रतिमुश्वन्ति व्यावृत्यै धरपा मानुषनिति नि युनक्ति धृत्या अद्याः (३४)

त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहाद्यो हौषप ओषधीभ्यः सुभवति यत्पशुरपां पेरुरसीत्याहैष हैषपां पाता यो मेधायारभ्यते स्वातं चिथसदैव त्वष्टर्वपां देवीः स्वदतैनुमित्याह स्वदयत्यैवैनमुपरिष्टात्मोक्षत्युपरिष्टादेवैन मेध्यं करोति पाययत्यन्तरत एवैनुं मेध्यं करोत्यधस्तादुपोक्षति सुवर्तं एवैनुं मेध्यं करोति॥ (३५)

वसूनीति प्रसुव इत्यन्नेऽन्तरत एवैन्दश च॥५॥

[६]

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवत्रग्रये समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याहु भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदश सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै सप्तदशन्वाहु द्वादश मासाः पञ्चर्तवः संस्वर्धस्तुरः संवर्धस्तुरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै

सांमिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्थ्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारम् (३६)

आधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति यज्ञस्यानुख्यात्या असुरेषु वै यज्ञ आसीत्त देवास्तूष्णीऽहोमेनावृञ्जत् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति भ्रातुव्यस्यैव तद्यज्ञं वृक्षे परिधीन्ममार्ष्टि पुनात्यैवैनाच्रिच्छिः सम्मार्ष्टि त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै द्वादशं सं पद्यन्ते द्वादशं (३७)

मासाः संवध्यसुरः संवध्यसुरमेव प्रीणत्यथो संवध्यसुरमेवास्मा उपं दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति शीरपृत एव यज्ञस्य यज्ञमानः सर्वा देवता अवं रूप्ये शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार आत्मा पुशुराधारमाधार्य पुशुऽसंनत्त्यात्मन्त्रेव यज्ञस्य (३८)

शिरः प्रति दधाति सं तै प्राणो वायुनां गच्छतामित्याह वायुदेवत्यौ वै प्राणो वायावेवास्यं प्राणं जुहोति सं यज्ञैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपतिमेवास्याऽऽशिषं गमयति विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र उपरिष्टात्पुशुमभ्यंवमीत्तस्मादुपरिष्टात्पुशोर्नवं द्यन्ति यदुपरिष्टात्पुशुऽसंनक्ति मेध्यमेव (३९)

एन् करोत्युत्तिजो वृणीते छन्दाऽस्येव वृणीते सुस वृणीते सुस ग्राम्याः पुशवः सुपारुण्याः सुस छन्दाऽस्युभयस्यावरुद्धा एकादश प्रयाजान् यज्ञति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पुशुस्तं प्र यज्ञति वृपामेकः परि शय आत्मैवात्मानं परि शये वज्रो वै स्वधितिर्वज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै देवा वज्रं कृत्वा सोममध्यन्तेनात्मा पुशं त्रायेथामित्याह वज्रेणैवैन् वशे कृत्वा लभते॥ (४०)

आधुरं पद्यन्ते द्वादशात्मन्त्रेव यज्ञस्य मेध्यमेव खलु वा अद्यादश च। ५॥ [७]

पर्यग्नि करोति सर्वहृतमेवैनं करोत्यस्कन्दायास्कन्त्रः हि तद्यद्धुतस्य स्कन्दति त्रिः पर्यग्नि करोति त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पुशूऽसंनवारभ्या(३) इति मृत्यवे वा एष नीयते यत्पुशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यज्ञमानः स्यादथो खल्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकाय नीयते यत् (४१)

पुशुरिति यन्नान्वारभेत सुवर्गलोकाद्यज्ञमानो हीयेत वपाश्रपणीभ्यामन्वारभेते तत्त्वेवान्वारभ्यं नेवान्वारभ्यमुप प्रेष्यं होतरहृव्या देवेभ्य इत्याहेषितः हि कर्म क्रियते

रेवंतीर्यज्ञपतिं प्रियधा विश्वेत्याह यथायुजुरेवैतदग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपंहत्यै पृथिव्याः सम्पृचः पाहीति बरुहिः (४२)

उपास्यत्यस्कन्दायास्कन्त्रः हि तद्वद्वरुहिषि स्कन्दत्यथो बरहिषदमेवैनं करोति पराङ्गा वर्तते उध्वर्युः पशोः संज्ञप्यमानात्पुशुभ्यं एव तत्रि हृत आत्मनोनाव्रस्काय गच्छति श्रियं प्र पशुनामोति य एवं वेदं पुश्चालोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत्पल्ली नमस्त आतानेत्याहादित्यस्य वै रुश्मयः (४३)

आतानास्तेभ्यं एव नमस्करोत्यनर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्यै घृतस्य कुल्यामनु सुह प्रजयां सुह रायस्पोषेणेत्याहाऽशिषमेवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव इत्याह यथायुजुरेवैतत्॥ (४४)

लोकायं नीयते यद्वरुही रुश्मयः समन्वितशब्दः॥ ८॥ [८]

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक्त आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतामित्याह प्राणेभ्यं एवास्य शुचं शमयति सा प्राणेभ्योऽधिं पृथिवीं शुक्रम विश्वति शमहौभ्यामिति नि नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयुत्योषधे त्रायस्वैनुहुं स्वधिते मैनं हि इस्त्रीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः (४५)

शान्त्यै पार्श्वत आच्छ्र्वति मध्यतो हि मनुष्यां आच्छ्र्वन्ति तिरश्चीनमा च्छ्र्वत्यनूचीनं हि मनुष्यां आच्छ्र्वन्ति व्यावृत्यै रक्षसां भागोऽसीति स्थविमतो बरहिरक्कापास्यत्यस्तैव रक्षांसि निरवंदयत इदमहं रक्षोऽधुमं तमो नयामि योऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव (४६)

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधुमं तमो नयतीषे त्वेति वपुमुत्खिदतीच्छतं इव ह्येष यो यजते यदुपतृन्याद्वद्वोऽस्य पशुन्यातुकः स्याद्यन्नोपतृन्यादयंता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया न धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्वथामित्याह द्यावापृथिवी एव रसेनानक्तयछिन्नः (४७)

रायः सुवीर इत्याह यथायुजुरेवैतक्लूरमिव वा एतत्करोति यद्वपुमुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्वि शान्त्यै प्र वा एषोऽस्मालोकाच्यवते यः पुशुं मृत्यवे नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी पुनरन्वारभते ऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपंहत्या अर्थो देवता एव हुव्येन (४८)

अन्वेति नान्तममङ्गारमति हरेदंतुममङ्गारमतिहरेर्द्वेवता अति मन्येत वायो वीहि स्तोकानामित्याहू तस्माद्विमक्ताः स्तोका अव पद्यन्तेऽप्युं वा एतत्पश्चनां यद्वपाग्रमोषधीनां बुरहिरग्रेणैवाग्रः समर्धयुत्यथो ओषधीष्वेव पश्चन्तिष्ठापयति स्वाहांकृतीभ्यः प्रेष्येत्याहू (४९)

यज्ञस्य समिष्टै प्राणापानौ वा एतौ पश्चनां यत्पृष्ठदाज्यमात्मा वृपा पृष्ठदाज्यमभिघार्य वृपामभि धारयत्यात्मन्त्रेव पश्चनां प्राणापानौ दंधाति स्वाहोर्वनभसम्मारुतं गच्छतुमित्याहोर्वन्ह स्मै वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी प्रहरति तेनैवेने प्र हरति विषूची प्र हरति तस्माद्विष्वश्चौ प्राणापानौ॥ (५०)

स्वप्तिश्वेष्वाच्छिक्षो हुव्येनेष्वेत्याहू पद्मत्वारिष्ठशच॥६॥

[६]

पशुमालभ्यं पुरोडाशं निर्वपति समैधमेवैनमा लभते वृपया प्रचर्यं पुरोडाशैन् प्र चरत्यूर्गर्वं पुरोडाश ऊर्जमेव पश्चनां मध्युतो दंधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृष्ठदाज्यस्योपहत्य त्रिः पृच्छति शृतः हृवीः(३) शमितुरिति त्रिषंत्या हि देवा योऽशृतः शृतमाहू स एनसा प्राणापानौ वा एतौ पश्चनाम् (५१)

यत्पृष्ठदाज्यं पशोः खलु वा आलंबस्य हृदयमात्माभि समेति यत्पृष्ठदाज्येन हृदयमभिधारयत्यात्मन्त्रेव पश्चनां प्राणापानौ दधाति पशुना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ते इमन्यन्त मनुष्यां नोऽन्वाभिविष्यन्तीति तस्य शिरशिष्ठुत्त्वा मेयं प्राक्षारयन्थस प्रक्षोभवत्तत्प्रक्षस्य प्रक्षुत्वं यत्पूक्षशाखोत्तरबुरहर्वति समैधस्यैव (५२)

पशोरवं द्यति पशुं वै हियमाणुः रक्षाः स्यनुं सचन्तेऽन्तरा यूपं चाहवनीयं च हरति रक्षसामपहत्यै पशोर्वा आलंबस्य मनोऽप्य क्रामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानु ब्रूहीत्याहू मनं एवास्यावं रुन्ध एकादशावदानान्यवं द्यति दश् वै पशोः प्राण आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तस्यावं (५३)

द्यति हृदयस्याग्रेऽवं द्यत्यथं जिह्वाया अथ वक्षस्तो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्यां वदति यज्जिह्या वदति तदरुसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमंवदाय यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्यं पशोरवत्तं भवति मध्युतो गुदस्यावं द्यति मध्युतो हि प्राण उत्तमस्यावं द्यति (५४)

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजांमि जायमानो वै ब्राह्मणस्मिभिरकृष्णवा जांयते ब्रह्मचर्येणरूपिभ्यो युज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः पुत्री यज्ञा ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवाव दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अग्निमब्रुवन्त्वयां वीरेणासुरानुभि भवामेति (५)

सौऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुद्धरत दोः पूर्वार्धस्य गुदं मध्यतः श्रोणिं जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत् त्र्यज्ञाणाऽ समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यक्षण्याव द्यति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्रहरन्ति प्रतिष्ठित्यै॥ (५६)

एतौ पशूनां समेघस्येव तस्यावैचमस्याव द्यतीति पञ्चतत्वारिंशत्ता॥ [१०]

मेदसा स्मृतौ प्रोर्णाति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति यूषत्र्वधाय प्रोर्णाति रसो वा एष पशूनां यद्यु रसमेव पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति मध्यं वा एतत्पशूनां यत्पार्श्वं रसं एष पशूनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति मध्यत एव पशूनां रसं दधाति ग्रन्ति (५७)

वा एतत्पशुं यथस्त्रिपयन्त्यैन्दः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेऽङ्गनि दैर्घ्यदित्याह प्राणापानावेव पशुषु दधाति देवं त्वष्टुर्भूरि ते सऽसमेत्वित्याह त्वाष्ट्राहि देवतया पशवो विषुरूपा यथसलक्ष्माणो भवत्येत्याह विषुरूपा हैते सन्तः सलक्ष्माण एतरहि भवन्ति देवता यन्तम् (५८)

अवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्त्वित्याहानुमतमेवैन मात्रा पित्रा सुवर्गं लोकं गमयत्यर्थं वसाहोमं जुहोत्यसौ वा अर्धर्च इयमर्थर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिशं एव रसेनानुक्तयथौ दिग्भ्य एवोर्जः रसमवं रन्धे प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्पृष्ठदाज्जयं वानस्पत्याः खलु (५९)

वै देवतया पशवो यत्पृष्ठदाज्जयस्योपहत्याह वनस्पतयेऽनु ब्रह्मि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य समवत्तः समवद्यति तस्मान्नानोरूपाः पशवो यूष्णोपसिश्वति रसो वा एष पशूनां यद्यु रसमेव पशुषु दधातीडामुपं हृयते पशवो वा इडां पशुनेवोपं हृयते चतुरुपं हृयते (६०)

चतुर्ष्यादो हि पशवो यं कामयेतापुशः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा आ दंध्यान्मेदोरूपा
वै पशवो रूपेणैवैन् पुशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्श्यादिति
मेदस्वत्तस्मा आ दंध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पुशूनवं रुन्धे पशुमानेव भवति
प्रजापतिर्यज्ञमसृजत् स आज्यम् (६१)

पुरस्तादसृजत पुशुं मध्यतः पृष्ठदाज्यं पश्चात्स्मादाज्येन प्रयाजा इज्ज्यन्ते पुशुनां
मध्यतः पृष्ठदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमिव पश्चाथ्मृष्टः ह्येकादशानूयाजान् यजति
दश वै पशोः प्राणा अत्मैकादशो यावानेव पुशुस्तमनु यजति ग्रन्ति वा एतत्पशुं
यथसंज्ञपयन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां यत्पृष्ठदाज्यं यत्पृष्ठदाज्येनानूयाजान् यजति
प्राणापानावेव पुशुषु दधाति॥ (६२)

ग्रन्ति यन्तु खलु चतुरुपं ह्यत् आज्यं यत्पृष्ठदाज्येन पद्मः॥ [११]

चात्वांलाध्मुवर्गायु यद्वैसर्जनानि वैष्णव्यर्चा पृथिव्यै साध्या द्रुषे त्वेत्यग्निना पर्यग्नि पुशोः पुशुमालभ्य मेदसा सुचुवेकादश॥ ११॥
चात्वांलाह्वानुपैति मुश्चति प्रह्लयमाणाय पर्यग्नि पुशुमालभ्य चतुर्ष्यादो द्विष्टिः॥ ६२॥

चात्वांलापुशुषु दधाति॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ६-३॥